

A FRANCIA NÉPLÉLEK

A FRANCIA BALOLDAL választási győzelme után mindenünnen kutató pillantás szegeződik most Franciaországra: mit tartogat a küszbön álló új politikai kurzus a francia belső és külső politika számára, igaz-e, hogy az „elnégeresedő“ francia nép a bolsevizmus felé halad, lehetséges-e, hogy a baloldal megszabadítsa a francia külpolitikát attól a merevségtől, amely a háború óta a francia diplomáciát a status quo szolgálatába állította, egyáltalában valószínű-e, hogy a francia politikában fordulat álljon be, igaz-e, hogy most már Franciaországnak is választania kell a baloldali és jobboldali kollektívizmus között és hogy ha nem esik a szovjet karjaiba, akkor ő is a fasizmusnál köt majd ki, hogy végül is az egymást megértő frontarcos diktatúrák teremtsék meg Európa békéjét?

Sokfelől kísérik ilyen gondolatokkal az új francia rezsím berendezkedését, amelynek eljövendő politikáját a baloldali pártok programjából igyekeznek kiolvasni, megfélemlítve arról, hogy a francia politikában sokkal nagyobb szerepet játszanak a francia nép hajlamai, mint az egyes pártolóiak többé-kevésbé szükségszerűen elméletileg megkonstruált céljai. Ebből a szempontból a helyzet az, hogy a program lehet mindenható Németországban, ahol egy népszerű gondolat hamar világnézetté válik, amint hogy a másik végletként Angliában a program politikailag úgyszólván non-existens, mert minden cselekedetet kizárólag a pillanatnyi exigencia irányít. Franciaországban a program szerepe, bármennyire formalisztikusnak ismerik is külföldön a franciákat, az angol felfogáshoz áll közelebb; Franciaországban az egymást követő rezsimek nem kapcsolódnak ugyan olyan kicsiny zökkenőkkel egymás munkájába, mint Angliában, de nem is tekintik magukat annyira új kiindulópontnak, mint Németországban, úgyhogy valószínűnek kell tartani, hogy a francia baloldal, ha most nem vesz is át semmit a jobboldal programjából, a magából is előreláthatóan csak annyit igyekszik majd megvalósítani, amennyit valóságérzéke megenged.

A REALITÁS FELISMERÉSE és az ahhoz való igazodni tudás, a merev rendszertől való idegenkedés és csak az elv lényegének követése — voltaképpen ez legszembeötlőbb tulajdonsága a francia népnek, s az élet jelenségeinek szerves kapcsolatát, a külsőségnek mindig valamely belső összefüggésből való származását bizonyítja, hogy a francia

léleknek ez az alapvonása már az első benyomásokban is megnyilvánul, amelyek francia földön várják az embert — például az utcai közlekedésben.

Nálunk pontosan kidolgozott rendszer irányítja a forgalmat, tömérdek közlekedési rendőr, minden második utcasarkon jelzőlámpa, az autókön világító karok mutatják, hogy a kocsi milyen irányba akar fordulni. Franciaországban szemmeláthatóan kevesebb a közlekedési rendőr, összehasonlíthatatlanul ritkább a jelzőlámpa, sokkal kevésbé feltűnő helyen is van s az autókön sincs annyi integető és mutató szerkezet. Ennek ellenére Párizsban a német statisztikusok összehasonlítása szerint is kevesebb az autóbaleset, a közlekedés individuálisabb, de folyamatosabb is: ha egy kocsinak sürgős a dolga és utat kér a gyalogosok között, nem támad negyedórás rendőri ügy s ha egy gyalogjáró átsurran a kocsik közt, mindig azzal a sofőrrel vált egy pillantást, akinek elébe akar vágni, a közlekedési rendőr gyakran sűrű forgalomban is egyenkint mutatja a kocsiknak és gyalogosoknak, hogy merre szabad az útjuk. A dolgokat s főleg az embereket nem igyekeznek mindenáron elvek kényszerzubbonyába bujtatni, hanem az elv alkalmazását idomítják a helyzethez. Általában a törvény diszkrétebben van jelen az utcán s mutatis mutandis hasonló a helyzet az élet más területén is: a rendőr nem az úttest közepéről tartja szemmel a közönséges halandókat, hanem oldalt a gyalogjárón, rendszerint a szélén vagy a fal mentén áll s ahol valahol be kell avatkoznia, rábeszéléssel kezdi és csak a legvégső szükség esetén fenyegetőzik a hatalmával.

Az utca egyébként is sokat árul el a francia ember életéből, ebben Franciaország még levantei hagyományokat őriz. Az utca élénksége, az emberek gesztikulálása, hanghordozása, a helyenkint mérsékelt tisztaság úton-útfélen mutatja, hogy Franciaország részben a közép-tengeri medencében terül el, ugyanakkor azonban más tájakra és fajokra emlékeztető tulajdonságok is szembetűnnek: az alpesiek kedélyessége, amelynek két világvárosi otthona Párizs és Bécs, s érdekes, hogy bár a francia nép hadilábon áll a technikával — ez szintén földközi-tengeri örökség — megvan benne az északi fajok iparúzó hajlama is, a fejlett ipari életre képesítő mechanikai és szervező készség.

Valóban, Franciaországnak nemcsak földje tevődik össze úgyszólván minden európai tájból — délen a Közép-tenger medencéjéhez tartozik, nyugaton az Atlanti-óceánhoz, északon az iparúzésre alkalmas szelíden dombos kontinentális vidékhez, keleten pedig az Alacsony-Alpesek vidékéhez, amely azonban csak egyik állomása annak a gazdag skálájú átmenetnek, amely az Ile-de-France kertjétől a Magas-Alpok gleccservilágáig vonul —, a francia nép fajilag is három nagy családdal folyik egybe, egyformán megvannak benne az uralkodásra vágyó északi fajnak, a kispolgári, fantáziátlan, óvatos alpesi és az élénk temperamentumú, színes képzeletű földközítengeri fajnak a vére és hagyományai s mert maga az ország évszázadok óta egységes életet él, a Kárpátok medencéje mellett ez Európának gazdaságilag legegységesebb s ilyen aránylag kicsiny területen talán az egész világnak legautarkabb országa. Ez a sokféle táj és fej hozta létre egységes öntvényben a vegyüléket, amelyet ma francia nemzet néven ismerünk és amely szellemileg mégis legegységesebb népe Európának.

Mindez azonban nemcsak a fejkeveredés jegyeiben mutatkozik meg (ilyen például a sötét hajnak és világos szemnek „tipikusan franciás“ találkozása) és nem csupán a különféle foglalkozással járó haj-

lamok vannak meg a francia emberben (a hajózástól a vadászatig, a kezdetlegesebb gabonatermeléstől a differenciáltabb kertészetig, a kisipartól a nagyiparig benne él minden termelő tevékenység hagyománya s ezzel együtt a paraszt konzervativizmusa épp úgy, mint a kereskedő leleményessége vagy az iparos életmódnak akaratra való nevelése), hanem lelki vonásaiban is különféle tájak és fajok sajátosságai ütköznek ki. A francia embert egyaránt jellemzi úgy a dialektikára való hajlam, a képzelőerő, a szellemi bátorság (ez földközítengeri hozomány), mint a testi bátorság, a munkabírási, a munka szeretete és a szervezőtehetség (ami az északi fajjal való keveredésből eredhet) és mint a takarékoság, a szűk látókör, az új dolgoktól való idegenkedés, a régihez sokszor nem is hagyományszeretettel, hanem egyszerű korlátoltságból való ragaszkodás (ami az alpesi fajnak jellemzője). A fegyelmetlenség individualizmusukkal kitűnően megfér, viszont ha komoly okuk van rá, elsősorban ha baj fenyeget, nincs még egy nációja a világnak, amely az egyéneknek olyan gyors és olyan nagy önfeláldozására számíthat, mint a francia, aki otthon a kaszányában semilyen önkényeskedést nem tűr el, de akinek engedelmessége a lövészárokokban, azt mondják, nem ismer határt.

Ilyen ellentét még a fizikai és szellemi tisztaságról való fogalmaiknak feltűnő különbözősége: fizikai dolgokban kényelemszeretetük sokszor arat győzelmet tisztaságra való törekvésükön, viszont szellemileg a francia legtisztább népe a világnak. Hasonlóképpen a férfiak öltözködése egyik európai országban sem esik oly messze az eleganciától, mint itt s ugyanakkor a francia szellemet fogalmi tisztasága mellett elsősorban elegancia jellemzi. Ez a mi számunkra oly érthetetlen kettősség más téren is megfigyelhető, ahol anyag és szellem találkozik. A francia ember, úgy látszik, nem tud szabadulni a középtengeri medence averziójától a technikai civilizációval szemben, de a szellemi életben s kivált művészetben és tudományban biztos ösztönnel tapint rá a kultúrának legmélyebbről jövő és legkifinomultabb megnyilvánulásaira. Második természetévé vált az északi szorgalom; amíg bizonyos nagyságú tőkét össze nem gyűjtött, sokat és intenzíven dolgozik. De hogy az északi ember munkaszeretete nem válik nála öncéllá, hogy a földközítengeri ember fantáziája sohasem sodorja le a realitások síkjáról s általában, hogy az élete ment minden egyoldalúságtól, azt nyilván az az óvatosság okozza, amely részben faji (alpesi), részben pedig társadalmi eredetű: Franciaországban a polgárság nagyobb részét közeli szálak fűzik a föld népéhez s a paraszt bizalmatlansága, kapzsisága, maradisága a francia életben mindenütt kiütközik. Innen eredhet tehát az, amit az európai köztudat a francia measure-nek nevez és ami szintén egyik legfőbb jellemvonása a francia léleknek: a mértéktartás, amely megóvjá őt a túlzástól, a divatoktól, általában a kipróbálatlan újításoktól; ez az a konzervativizmus, amely a francia emberben sokszor a tudatnál és az akaratnál is erősebb, ez az a fék, amely szabályozza, ellensúlyozza a logika uralmát a rációval szemben nagyon fogékony francia szellemén és amely megakadályozza, hogy a francia ember az életben erőszakot elkövető ideológiát vagy akár csak a fejlődés kipróbált iramát túlságosan gyorsítani akaró reformot elfogadjon.

Hiába fejlődött ki tehát a francia népben a racionalizmus, mint látszólag uralkodó tulajdonság, ezt ellensúlyozza a régihez, a megszokotthoz való ösztönös ragaszkodása és gyakorlatias érzéke s úgy látszik, hogy ebből a kettősségből, az elvont eszme és a célszerűség kölcsönhatásából született meg a francia léleknek és általában a francia közéletnek másik ismertetője, az állandó ellenőrzés, az önkritika és a szólás-szabadság.

Ugyanilyen párhuzamosság húzódik meg a clarté, a francia gondolkodásnak közmondásos világossága, a szándék határozottsága és a hozzá megválasztott eszközöknek a célhoz mért arányossága és gazdaságossága mögött is. Ez az az arányérzék, amellyel a francia rendszerint meg tudja különböztetni a lényegest a mellékestől és amellyel fel tudja ismerni két ember egymáshoz való tartozásának fontosabb és kevésbé fontos elemeit. Nyilván ennek és a francia embert jellemző tapintatnak és lelkiismeretnek tulajdonítható, hogy a francia társadalomban az emberi kapcsolatok (a házasságtól a társas viszonyig) nagyon tartósak szoktak lenni s talán ezzel magyarázható a francia embernek az a képessége is, hogy időtálló kompromisszumokat tud kötni. A francia udvariasság is inkább csak a lényeges kérdésekben jelentkezik, nem feltűnő kalapemelgetésben, hajlongásban, alázatos szavakban, hanem inkább tapintatában, magaviseletben s az embereket ismerő jó pszichológusnak megértő magatartásában. Lehetséges, hogy ez az arányérzék óvja meg a franciát attól, hogy bármennyire szereti is a teatralitást, ugyanolyan nagy súlyt tulajdonítson a gesztusnak, mint az olasz; hogy céljainak kitűzésében olyan merész legyen, mint a német; hogy képzelete annyira elragadja, mint az orosz és hogy pillantását annyira csak a pillanatnyi követelményre irányítsa, mint az angol.

Ám ha cselekedeteiben megvan is módjával a lendület, a pazarlás pénzben vagy erőben és a kockázatra való készség teljesen hiányzik a jelleméből. Kockáztatja az életét a harctéren, de otthon, csöndes, veszélytelen időben még a kényelmét sem engedi csorbítani; kockáztatja megtakarított pénzének kicsiny töredékét a tőzsdén, de nem kockáztat semmit az állagából annak, amit megszerzett vagyonban, tudományban, politikában. Ha ez veszedelemben forog, a kapzsiság sokszor teszi vakká az önzését s rendszerint csak akkor nyeri vissza tisztánlátását és lelki fölényét, ha a veszedelem már elmúlt.

Így fejlődött ki a francia külpolitikában is a status quo-ba való ijedt kapaszkodás is, amelynek alapja a félelem volt Németországtól, az a félelem, amely miatt a weimari Németország legfelhőtlenebb napjaiban sem tudták elhinni, hogy „a másik Németország“, a poroszság militarista és imperialista erői végleg alulmaradtak a baloldali Németországgal szemben. S érdekes, hogy a franciák még ma sem látják be, hogy éppen ez a félelmük és a németeknek ebből eredő megaláztatása élesztette fel ismét a Rajna jobbpartján ezt a „másik“ Németországot. Ezzel magyarázható a kisantanthoz való ragaszkodásuk is. Tisztában vannak azzal, hogy a kisantant milyen törekeny szerszám, de nem akarnak, lelki beállítottságuk, a rizikótól való félelmük következtében nem is tudnak lemondani a kisantantnak konkrétumokban leszögezett segítségéről, ha ezzel szemben csupán egy másik politikai kombinációnak bár értékesebb és fejlődésképebb, de ma még nem körvonalazható ígérete áll.

A franciák maguk nem tiltakoznak a maradiság vádja ellen s arra hivatkoznak, hogy a francia népnek, amely a múltban a civilizáció élén haladt, most éppen abban van európai küldetése, hogy konzervatív legyen, az a hivatása, hogy a világháború előtti technikai s a világháború utáni ideológiai eltévelyedésekkel, túlzásokkal és divatokkal szemben a fék, a XIX. század szellemi hagyományainak őrzője legyen. Mindenesetre, ha a történelem valóban ezt a szerepet szánta Franciaországnak, akkor a francia nemzet feladatának magaslatán áll. A francia ember valóban nem általánosít, nem siet mindenből világnézetet csinálni, nem igyekszik minden tetszetős elvet az élet minden területére kiterjeszteni, amire a freudizmus kezelése igen jó példa. Közép-Európában akik a freudizmust elfogadták, világnézetté fejlesztették, amelyet még a népek életének a vizsgálatára is ki akartak terjeszteni, viszont a francia nem lát benne egyebet, mint figyelemreméltó orvosi segédeszközt. S ha egyes gondolatok gyorsabban hódítják meg a középeurópai népeket, — amelyekre, ahogy a franciák mondják, a gondolatok egy-egy villama szokott lecsapni — Közép-Európában múltó divatként tűnnek el néha olyan értékes eszmék, amelyek Franciaországban, miután nagynehezen gyökeret vertek, tovább élnek. Ezért ha a németek azt mondják, hogy Kant nagyobb gondolkodó, mint Pascal, a franciák azt válaszolják, hogy Kant nem él benne a német nép tudatában, míg Pascal gondolkodása és stílusa ott lüktet még ma is a francia beszédben. Ez a lassúság akadályozza, hogy ugyanakkor intenzívebbé is teszi a gondolatok, intézmények vagy termelési módszerek fejlődését, aminek két irányban is jelentkezik a hatása: egyrészt abban, hogy a franciák újításai rendszerint belső szükségből indulnak ki és kipróbált lépésekből állanak, másrészt pedig abban, hogy az új gondolatok mélyebbre hatolnak a köztudatban, szerveesebben kapcsolódnak a hagyománysorba, mint egyebütt.

AZ ÍGY KIALAKULT KÖZÖS GONDOLATOK és szokások teszik ennek az oly mélységesen individuális népnek a magatartását kollektívvé bizonyos alapkérdésekben s ennek tulajdonítható, hogy Franciaországban bizonyos fokig kollektíven fejlődött ki a nép társadalmi és politikai gondolatvilága, aminek nemcsak az az oka, hogy a forradalom óta a legtöbb európai néphez viszonyítva aránylag csekély osztálykülönbségek állanak fenn a francia társadalomban, hanem az is, hogy a közügyekben való általánosabb részvétel a politikába széles rétegeket nevelt bele és hogy az állandó és széleskörű közéleti vita következtében a fogalmak tisztázottabbak vagy legalább is egyöntetűbbek Franciaországban, mint másutt. Bármilyen elkeseredett küzdelmet vívjanak egymással a különféle irányzatok, nemcsak az emberi szabadságnak és az önálló gondolkodásnak vagy legalább is az arra való törekvésnek a hagyománya él benne a francia emberben, hanem néhány konkrét politikai kérdésben is meglehetősen általános az egyetértés; ezek: kormányzás nem képzelhető el az egész nép ellenőrzése nélkül, az ellenőrzés vita, vagyis szólásszabadság nélkül s a magántulajdon korlátozás nélkül.

E mögött a néhány közös s inkább negatív, mint pozitív elv mögött lényegileg annak az eszmének áll kisebb-nagyobb mértékben való

elismerése, amely nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is mindenekelőtt a személyiséget és az emberi méltóságot akarja megóvni, az a szinte vallásos hit az emberi értékekben, amely francia gondolkodók szerint a francia kultúrát történelmileg is a görög-római kultúra folytatójává tette. A francia lélekben valóban van lényegesen görög, a görög gondolkodás empirizmusa, a görög életöröm, és lényegesen katolikus vonás, az erőfeszítés jutalmában való hit. Ez tette Franciaországot nem mai hitében, de életformájában a nyugati kereszténységnek legjellemzőbb talajává, ahol minden a munkán és a személyiségen alapul, ahol az iskolai vizsgáktól a közkórházi orvosi és a tanári kinevezésekig minden előmenetel névtelenül lefolytatott verseny pontozott eredményétől függ és ahol a jobboldali fiatalság politikai hitvallását fejezte ki Daniel-Rops (*Éléments de notre destin* című könyvében):

„Antietatisták, antikapitalisták, antikommunisták és diktatúraellenesek vagyunk, de vájjon mik vagyunk akkor tulajdonképpen? Megmondjuk: perszonalisták. Olyan civilizációt akarunk, amely tiszteletben tartja a személyiséget és megvédi a hazához, a családhoz, a foglalkozáshoz és a magántulajdonhoz való kötelekeit. A tulajdon azonban ne elvont legyen, hanem személyes és közvetlen... Semilyen valódi civilizáció nem épülhet fel máson, mint a személyiségnek és az ő örök értékeinek tiszteletén.“

A francia néplélek kollektív megnyilvánulásai mindenesetre nem csupán ilyen gyökerekből, hanem a mai francia életmódból is erednek, amely a maga nevelő hatásával az egyének politikai magatartását is befolyásolja. Elsősorban azokat a szokásokat kell itt említeni, amelyek a francia embert takarékoságra és ezáltal nemcsak a maga anyagi függetlenségének aránylagos növelésére, hanem a közgazdasági és pénzügyi kérdésekkel való nagyobb együttérzésre is rákényszerítik: az alkalmazottnak alig van felmondási idejük s a társadalombiztosítás a gyógyszer árának, valamint a szabadon megválasztott magánorvos tiszteletdíjának költségeit csak utólag téríti meg (azt sem egészen!). Ennek a takarékoságra való szoktatásnak meg is van a foganatja: Franciaországban alig találni olyan munkást vagy kispolgárt, akinek ne volna megtakarított pénze, úgyhogy a proletár állapot szőszerint vett klasszikus előfeltétele — a gazdasági hátvéd teljes hiánya — a francia proletariátusnak csak kis hányadánál fordul elő. A francia életmód különben más vonatkozásban is kedvez az egyéni függetlenségnek, mert ha néhány kereskedelmi s ipari alakulat és bank felülülmúlja is középeurópai társainak méreteit, maga a francia társadalom sokkal több önálló és független kisexisztenciából, kisgazdából, boltosból, kisiparosból s más szabadfoglalkozású emberből áll, mint az olasz, a német vagy az amerikai. S a francia nép egészséges társadalmi ösztönére vall, hogy az úgynevezett hochkapitalizmus visszaszorítására irányuló küzdelmet nem felülről jövő állami intervencionizmusra akarják alapítani, hanem a kispolgárság megerősítésére, aminthogy Franciaországban a korporatizmus is az állami beavatkozásnak nem az intézményesítésére, hanem éppen a kizárására, feleslegessé tételére irányul.

Érdekes egyébként, hogy a közgondolkodásnak egy-két alapkérdésben való körülbelüli egyöntetűségét az ellentétes szemléletek közéleti vitája sem bontja meg: az egyes áramlatoknak egymással szemben való akciói és reakciói lassúbbak és kisebbek, a tézisek és antitézisek még a politikai földrengésre vezető összezapás előtt rendszerint apró szintéziseket hoznak létre s ez az oka annak, hogy az ellentétes irányzatok egymásnak nem megsemmisítését, hanem többnyire csak korrigálását érik el. Ha tehát a francia pártokban kollektivista és liberális, forradalmi és konzervatív, ideologikus és empirikus érvek csatáznak

egymással, e disszonáns hangokból a francia fül kihall néhány akkordot is: a szabadság és fegyelem koordinálását s a szocializmus részletigazságait a liberális kapitalizmus és a kaszárnya-kollektívizmus között.

Ez a francia természetrajzban rejlő kiegyenlítés más téren is jelentkezik; a politikai életben uralkodó individualizmust, amely oly erős, hogy még a parlament is inkább egyénekből mint pártokból áll, erős nemzeti intézmények ellensúlyozzák: elsősorban a hadsereg (a vezérkar vétőjával senki és semmi nem tud dacolni), azután a közigazgatási bürokrácia, amely különféle kormányok alatt is jelent valamelyes folyamatosságot. Hogy ennek ellenére a francia államéletet oly általános rendetlenség jellemzi, hogy időnként megismétlődnek a Stavisky-ügyhöz hasonló botrányok, azt nem az állami gépezet hibái okozzák, hanem sokkal inkább a kényelemszeretet, amely kisebb bajnak érzi az ügyek tömegéhez képest aránylag ritka és megtorlatlanul sohasem maradó visszaélést, mint az állandó ellenőrzésnek terhét. Hasonló a helyzet a fegyelmezedség más tüneteivel szemben is. A köztisztviselők számára például olyan függetlenséget biztosít a státútumuk, hogy semmiféle törvényes eszköz nincs annak megakadályozására, hogy egy hivatali altiszt órákat töltsön el néhány perc alatt elvégezhető küldöncmunkával. Ez a visszaélés a szabadsággal, amilyen jelentéktelennek látszik, olyan mély bepillantást enged a francia társadalomba, mert míg másutt a hivatali följebb való tekintélye az altisztekkel szemben részben a felsőbb osztályok társadalmi presztízsén alapul, addig Franciaországban, ahol a nemzet testének túlnyomó részét olyan kispolgárság teszi, amely fölfelé nem alázatosságot, hanem inkább gögőt érez, a fegyelemtartásnak ez az eszköze is hiányzik.

Ez a probléma mindenesetre nem új. Franciaországban régóta jelentkeztek már mozgalmak, hogy a társadalomba fegyelmet, a kormányzásba nagyvonalúságot vigyenek. A Dreyfuss-ügyből született meg az első ilyen eszméáramlat, amely nem Dreyfuss bűnösségéből, hanem éppen ártatlanságából merítette a tanulságot, nevezetesen, hogy ha a botrány későbbi fázisában Dreyfussnak és a hadseregnek, tehát egy egyének és egy nemzeti intézménynek a presztízse ütközött össze egymással, akkor az egyént kell feláldozni a közösség szempontjának. Ebből a gondolatból indult ki az Action Française mozgalma, amely nem vallási, hanem célszerűségi okból, a társadalmi tekintély és fegyelem elősegítése céljából igyekszik minél nagyobb befolyáshoz juttatni a katolikus egyházat és amely a kormányzás folyamatosságának érdekében követeli a monarchia visszaállítását.

Hasonló eredetű reakció volt a köztársaság eszméi s főként antiklerikális irányzatával szemben a katolicizmus újjáéledése, a valláosság és a katolikus szociológia terjedése, amitől a katolikus egyház azt reméli, hogy a köztársaság szabaddóműves és liberális szellemét idővel a társadalmi, sőt az állami életben is vissza tudja majd szorítani.¹

¹A francia katolicizmus szociális helyzetére jellemző történetet mond el Pierre Frédéric most összejelent könyvében (État des forces en France): 1929-ben északfranciaországi textilgyárosoknak egy konzorciuma bepanaszolja az egyházi bíróságnál a kerület keresztény munkásainak szakszervezetét és demagógiával vádolja meg Liénart tourcoing-i apátplébánost, amiért a munkásokhoz húz. Róma erre Liénart-t Lille püspökévé nevezi ki s egyébként is úgyszólván az egész vonalon a szakszervezeti munkásoknak ad igazat. Később egy sztrájk idején a gyárosok megtudják, hogy Lille püspöke feliratkozott a sztrájkolókat pártoló listájára. A gyárosok megbotránkozva jelentik ki, hogy ez hallatlan eset Franciaország történetében,

A köztársaság megmerevedett hagyományaival való szembeszálást jelentett még a frontharcos szervezetek jobboldali csoportjának megalakulása is. E szervezetek nagy szolgálatokat tesznek a fegyelem terjesztésének, de politikai befolyáshoz nem tudtak jutni, részben mert fasiszta külsőségeket utánoztak, részben pedig azért, mert a francia közgondolkodás amennyire a nemzet tulajdonának érzi a katonaságot és amilyen nagy becsülésben tartja a frontharcosokat (a hadsereg nyugdíjasain kívül 3,800.000 ember, frontharcos, háborús özvegy és árva kap különféle címenek nyugdíjat az államtól s köztük 1,300.000 olyan frontharcos van, aki csak 1930 óta veszi fel járulékait, polgári értelemben véve tehát semmiesetre sem rokkantak), olyan nagy idegenkedéssel fogadja mindenki a frontharcosok polgári érdekképviseleteinek vezetőit a közéletben, mert azt tartják róluk, hogy sem nem katonák, sem nem politikusok. Ezzel kapcsolatban érdekes megfigyelni, hogy az európai diktatúrák nem propagandisztikus, hanem inkább ellenkező hatást gyakorolnak a közvéleményre, úgyhogy lehetséges, hogy a francia politika már egy megkötöttebb rendszerhez folyamodott volna, ha nem volna előtte a többi diktatúra képe, bár ugyanakkor nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a most küszöbön álló baloldali rezsimnek valószínűleg bekövetkező zavaros belpolitikája, határozatlan külpolitikája és az ebből származó bonyodalmaknak látványa felébresztheti a tömegekben az individualista hajlamok és tradíciók mellett a francia lélek vágyakozását egy organikusabb rendszer felé. Ami azonban önmagában még mindig csupán lelki előkészítése és nem kezdete volna a rendszerváltozásnak. A döntő lökést inkább csak egy belülről vagy kívülről fenyegető súlyos és nyilvánvaló katasztrófának veszedelme adhatná meg, de akkor is a változás első etapa valószínűleg csak annak a francia politikai szokásnak az alkalmazásából állana, amelyet ideiglenes fasizmusnak lehetne nevezni és amely válságos pillanatokban általános belpolitikai fegyverszünetet hoz létre, hogy a végrehajtott hatalmat egy meghatározott feladat megoldása céljából egyetlen emberre ruházza, mint Clémenceaura a háború alatt vagy Poincaréra a frankcsata idején. S csak egy ilyen állapot elhúzódásának következtében kerülhetne sor a belpolitikai intézmények vagy a külpolitikai dogmák reformjára s talán a francia jobboldal álmára is, arra, hogy a mai „spiesz. Franciaország helyett a „másik. Franciaország álljon a világ elé, amely megtalálja a szintézist a francia nemzetnek a forradalom előtti és azóta kifejlődött hagyományai között.

AMI MÁR MOST azt a kérdést illeti, hogy a francia népben milyen hajlandóságok élnek külpolitikai tekintetben, mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy a francia — szemben minden ellenkező látszattal — nem imperialista. Területi törekvései nincsenek sem Európában, sem

mire Lienart püspök ezt feleli: „A keresztény lelket ismertem fel szavukban... Hacsak a kommunisták nyújtanának segítséget a hozzájuk tartozóknak, mi, a végső nyomorban lévő keresztények, kísértést éreznénk, hogy csatlakozzunk hozzájuk... Ha hallgatnának az egyházra, nem volna harc. Minthogy azonban ennek ellenére van harc, legalább hagyják, hogy az egyház betöltse karitatív szerepét/. S hogy ez mennyire az egyház tanítását fejezte ki, teszi hozzá Frédérix, Róma megmutatta azzal, hogy nemsokára bíborossá tette Liénart-t, aki amúgy is legfiatalabb püspöke volt Franciaországnak.

a gyarmatokon és mivel termelési ágai egymást kiegészítik, lakosságát pedig munkával és étellemmel is ellátják, sem népesedési fölöslegét nem kell határain kívül elhelyeznie, sem iparcikkei átvételére nem kell más népeket rákényszerítenie, sem pedig éléskamrát nem kell magának más országokban biztosítania. Ugyanakkor hiányoznak belőle azok a lelki vonások is, amelyek a terjeszkedő népeket jellemzik: amilyen jó pszichológus az egyes francia ember — gondoljunk csak a mi szemünkben legfranciásabb írójukra, Maupassant-ra vagy a francia filmek rendezésére (ennek a jó lélekismerő ösztönnek tulajdonítható a francia tapintattól a francia diplomácia virtuozitásáig egész sor jellemző francia tulajdonság) — annyira képtelen megérteni maga a francia nép egy másik nép lelkiállapotát. Erre vall a francia külpolitikának a diplomáciai síkon való megmaradása is: a francia — szemben az angollal — a legtrikábban folyamodik az imperialista politikának ahhoz az eszközhöz, hogy az érdekeinek útjában álló rezsimeket megdönteni igyekezzék, a francia diplomácia rendszerint nem pártokkal, hanem kormányokkal, más országoknak nem belső ellenzéki erőivel, hanem lehetőleg kizárólag a diplomáciájával szokott szövetkezni. Ezenkívül az imperializmus lelki előfeltételeinek hiányára vall, hogy Napoleon dicsőséges történelmi emlék, de nem nemzeti hős, szobra, utcája alig akad egész Franciaországban s hogy a francia nép nem becsmérli ellenségeit, nem becsüli le erejüket s nem nézi le őket.

A franciák külpolitikai gondolkodását úgyszólván egyetlen elem befolyásolja uralkodóan: a nép minden idegszálába beivódott emléke az inváziók sorozatának s ez a magyarázata annak az idegességnek, amellyel a francia német szomszédjával szembenéz. Ez adja meg a választ arra a kérdésre is, hogy van-e háborúra való készség a francia népben? Támadó vagy akárcsak preventív háborúra aligha volna kapható — nyilván ez volt egyik oka annak, hogy Franciaország még csak tüntető mozgósítással sem válaszolt Hitler rajnai bevonulására —, de ha felrémlenék a franciák előtt egy ellenük irányuló támadás lehetősége, akkor elvesztené a súlyát minden pacifista pártprogramul és minden racionális mérlegelés.

Voltaképpen ez a lélektani jelenség, a németektől való rettegés a kulcsa a francia külpolitikának, ez tartja a francia diplomáciát a status quo bűvkörében, ez teszi lelkileg képtelenné arra, hogy megkülönböztetést tegyen revízió és revízió között, ez hajszolja minél sűrűbb szövetségi hálózat megszervezésére s úgy látszik, hogy a revízió oszthatatlanságának dogmájától a küszöbön álló fejlemények során csak két eshetőség bekövetkezése tántoríthatná el a francia diplomáciát: a szövetségi hálózat kiépítésének teljes sikere (az angol-országi közeledés kimélyítése és az angol-olasz együttműködés helyreállítása), amely félelmét oszlatná el, vagy pedig e kísérletének teljes kudarca, amely a Dunamedencében kényszeríthetné eddigi politikájának megváltoztatására.